

KAI KURIE PROBLEMINIAI KYŠININKAVIMO IŠAIŠKINIMO IR TYRIMO TEISINIO REGULIAVIMO KLAUSIMAI

Doktorantas Ernestas Lipnickas

Mykolo Romerio universiteto Teisės saugos fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas +3705 266 3366
Elektroninis paštas ernestas@stt.lt

Pateikta 2004 m. gegužės 24 d.

Parengta spausdinti 2004 m. lapkričio 14 d.

Pagrindinės sąvokos: tarptautinis bendradarbiavimas, nevieši veiksmai, jų taikymo išaiškinant ir tiriant kyšininkavimo atvejus probleminiai klausimai, kriminalistinės metodinės rekomendacijos.

S a n t r a u k a

Kyšininkavimas yra viena iš labiausiai paplitusių ir sunkiausiai atskleidžiamų korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų Europoje. Atsižvelgiant į kyšininkavimo ir kitų korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų aktualumą šiame straipsnyje analizuojami kyšininkavimo atvejai Lietuvoje, pateikiama kyšininkavimo baudžiamųjų bylų statistika ir atliktų sociologinių tyrimų rezultatai.

Analizuojant kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo praktiką pateikiamas mokslinis kai kurių nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo veiksmų panaudojimo praktinėje veikloje, o ypač išaiškinant ir tiriant kyšininkavimo atvejus, įvertinimas, nagrinėjami probleminiai teoriniai ir praktiniai šių metodų taikymo aspektai.

Įvertinus baudžiamųjų įstatymų kaitą Lietuvoje šiame straipsnyje taip pat pateikiami kai kurie probleminiai kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teisinio reguliavimo klausimai nuo retrospektyvos pereinant prie situacijos, nagrinėjami tarptautinių teisės normų praktinio taikymo aspektai.

Iškeliant ir analizuojant probleminius kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teisinio reguliavimo aspektus straipsnyje siūloma keisti Lietuvos įstatymų ir poįstatyminių aktų teisės normas, trukdančias veiksmingai išaiškinti ir ištirti kyšininkavimo atvejus. Be to, straipsnyje iškeliami nauji tikslai siekiant kai kurių teisės mokslo šakų teorijų plotmėje patobulinti kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo praktiką.

Į v a d a s

Kyšininkavimas¹ kaip pagrindinė korupcijos pasireiškimo forma yra viena iš labiausiai paplitusių nusikalstamų veikų daugelyje tiek besivystančių, tiek ekonomiškai stiprių Europos valstybių. Mokslininkai, nagrinėję kyšininkavimo paplitimo mastą ir jo daromą žalą, mokslinėse konferencijose bei moksliniuose darbuose ne kartą pažymėjo, kad kyšininkavimu ir kitomis korupcinio pobūdžio nusikalstamomis veikomis yra daroma žala kiekvienos valstybės visuomenei, vidaus institucijų stabilumui, įvairių šalių ekonominiams vystymuisi ir valstybių tarptautiniam ekonominiam bendradarbiavimui, todėl būtina imtis priemonių kovojant su šiomis nusikalstamomis veikomis [1; 2].

Iš baudžiamųjų bylų duomenų ir atliktų sociologinių apklausų rezultatų galima suprasti, kad Lietuva tarp kitų Europos valstybių nėra išimtis, kadangi kyšininkavimas, kaip ir kitos korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos, Lietuvoje yra paplitęs.

---

¹ Kyšininkavimas šiame straipsnyje suprantamas kaip apibendrinamoji kategorija, apimanti tiek papirkimą, tiek tarpininko kyšininkavimą, tiek kyšininkavimą (kyšio priėmimą).

Analizuojant korupcijos apraiškas Lietuvoje, būtų galima paminėti tarptautinės organizacijos Transparency International Lietuvos skyriaus tyrimo rezultatus, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos kyšininkavimo bylų tyrimų statistikos duomenis.

Transparency International Lietuvos skyrius 2002 m. pabaigoje Lietuvoje atliko sociologinius tyrimus, kurių metu apklausė apie 2000 gyventojų ir 800 verslo atstovų.

Tyrimo rezultatai parodė, kad tiek Lietuvos gyventojų, tiek verslo atstovų nuomone, kyšininkavimas ir korupcija yra paplitę visose viešojo administravimo srityse. 65 proc. gyventojų ir 52 proc. verslininkų mano, kad kyšininkavimas ir korupcija labiausiai yra paplitę teritorijų planavimo ir registravimo, muitinės dokumentų tvarkymo, nuosavybės teisių atkūrimo, priėmimo į darbą srityse. 55 proc. gyventojų mano, kad pagrindinė kyšininkavimo ir korupcijos prielaida yra valdininkų atsakomybės ir atskaitomybės stoka, dalis jų mano, kad biurokratizmas, o 23 proc. nurodė, kad stinga visuomenės aktyvumo kovojant su šiais nusikaltimais.

Tyrimo duomenys rodo, kad dažniausiai respondentai neteisėtai mokėjo: kelių policininkams (65 proc.), medikams (55 proc.), ikimokyklinių įstaigų darbuotojams (37 proc.), brandos egzaminų organizatoriams bei atsakingiems už stojimą į aukštąsias mokyklas (25 proc.), teisėjams (23 proc.). Neoficialių mokesčių vidurkis siekė: teismams – 260 Lt, priimantiems į darbą – 100, mokesčių administratoriams – 50 Lt.

Tyrimo metu 50 proc. verslininkų prisipažino, kad per pastaruosius metus teko neoficialiai mokėti kontroliuojamą veiklą atliekantiems pareigūnams, iš jų 44 proc. mokėjo už pažymų išdavimą, dokumentų registravimą ir 28 proc. – už viešuosius pirkimus.

Tiek verslininkai, tiek gyventojai apklausos metu nurodė, kad dažniausia kyšius mokėjo vidutinio lygio vadovams (46 proc.), kuriems atsilygino pinigais (daugiau kaip 60 proc.).

Susidomėjimą kelia sociologinius tyrimus atlikus gauti duomenys, rodantys, kad 33 proc. gyventojų ir 39 proc. verslininkų valstybės pareigūnus ir tarnautojus papirko savo iniciatyva, o tik 25 proc. – buvo netiesiogiai užsiminta [3].

Moksliniu požiūriu svarbu derinti įvairius šaltinius, todėl norėdami atskleisti kyšininkavimo apraiškas Lietuvoje, paanalizuosime oficialius statistikos duomenis.

Analizuodami Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 1995–2002 m. statistikos duomenis, pastebime, kad kas ketvirta nusikalstama veika, susijusi su valstybės tarnyba, yra kyšininkavimo atvejis [4].

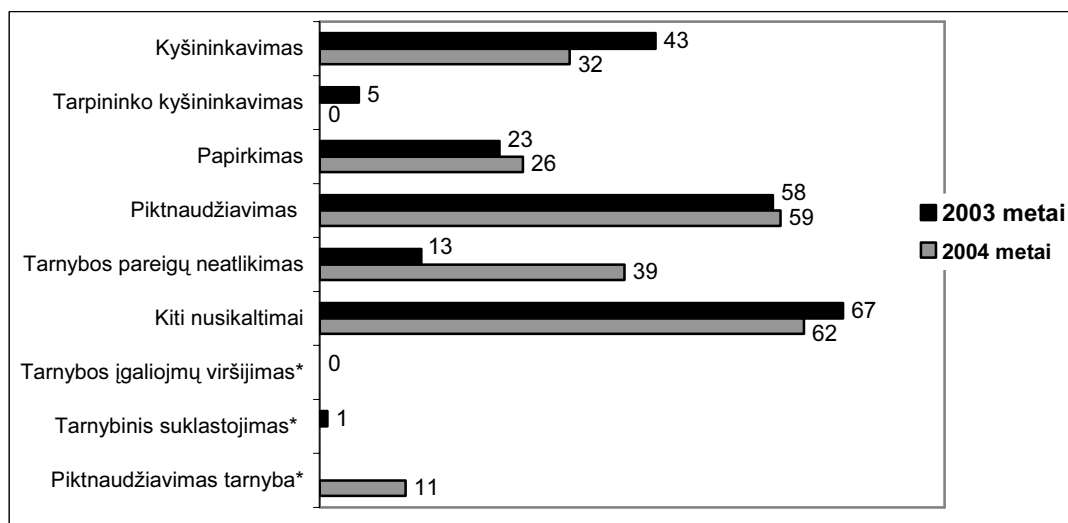
1 lentelė. Duomenys apie nusikaltimus, susijusius su valstybės tarnyba, padarytus Lietuvos Respublikoje

Metai	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
BK straipsniai								
Kyšio priėmimas 282 str.	64	45	53	39	54	45	88	39
Neteisėto atlyginimo priėmimas 283 str.	2	1	1	4	4			
Papirkimas 283 str.	1	8	17	20	20	7	18	19
Piktnaudžiavimas tarnyba 285 str.	63	58	65	53	74	39	41	53
Valstybės pareigūno neteisėtas dalyvavimas įmonės komercinėje, ūkinėje ar finansinėje veikloje 286 str.			2			1		
Tarnybos įgaliojimų viršijimas 287 str.	66	43	30	30	18	13	14	19
Tarnybos pareigų neatlikimas 288 str.	15	22	36	28	22	12	13	14
Tarnybinis suklastojimas 289 str.	39	40	43	41	37	69	25	210
Iš viso:	250	217	247	215	229	186	199	354

Apibūdinant kyšininkavimo apraiškas Lietuvoje reikėtų paminėti Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos (toliau – STT), kurios pagrindinis uždavinys yra kova su korupcinio pobūdžio

neteisėtomis veikomis, jos prevencijos vykdymas bei visuomenės antikorupcinis švietimas, nuo 2003 iki 2004 m. per dešimt mėnesių išaiškintų nusikalstamų veikų statistiką.

Per šį laikotarpį STT pareigūnai išaiškino 439 nusikalstamų veikų, iš jų 310 – susijusių su valstybės tarnyba ir viešaisiais interesais, o iš jų 129 kyšininkavimo (papirkimo, tarpininkavimo kyšininkaujant ir kyšio priėmimo) atvejus [5].

1 pav. LR STT ikiteisminio tyrimo pareigūnų 2003 m. sausio mėn. 1 d. – 2004 m. gruodžio mėn. 30 d. laikotarpiu nustatytos nusikalstamos veikos

Statistikos duomenys ir sociologinių apklausų rezultatai tik iš dalies atskleidžia galimą kyšininkavimo ir korupcijos lygį Lietuvoje, kadangi kyšininkavimas, daugelio Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų teigimu, yra viena iš latentiausių, t.y. sunkiausiai išaiškinamų, nusikalstamų veikų.

Šiame straipsnyje specialiai nenagrinėsime priežasčių ir aplinkybių, kurios apsunkina kyšininkavimo išaiškinimą, tačiau atkreipiame dėmesį, kad šių nusikalstamų veikų išaiškinimą ir tyrimą iš dalies apsunkina tiek įstatymuose įtvirtintų teisės normų netobulumas, tiek jų prieštaravimai. Apie juos mes kalbėsime aptardami probleminius kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teisinio reguliavimo klausimus, baudžiamųjų įstatymų pokyčius ir jų taikymo pirmąją patirtį.

Kai kurie probleminiai kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teisinio reguliavimo klausimai

2003 m. įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams – 2000 m. priimtam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui (toliau – Baudžiamasis kodeksas) ir 2002 m. priimtam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas) – iš esmės pakito kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teorija bei praktika, atsirado įstatymuose įtvirtintų teisės normų aiškinimo ir taikymo problemų.

Kalbant apie kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teorinius pagrindus, reikėtų pažymėti, kad naujų baudžiamųjų įstatymų priėmimas daro tiesioginę įtaką tokiems teisės mokslams kaip baudžiamoji teisės teorija, baudžiamojo proceso teisė ir kriminalistika, kurios formuoja įvairių nusikalstamų veikų, taip pat ir kyšininkavimo, kvalifikavimo, išaiškinimo ir tyrimo teorinius pagrindus. Lietuvos mokslininkai, nagrinėję teisės aktų kaitos įtaką mokslui, pažymėjo, kad nauji įstatymai daro įtaką ne tik praktikai, bet ir kelia naujus uždavinius teisės ir kitoms mokslo šakoms [6, p. 64].

Kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teorines ir praktines problemas nagrinėti atskirai yra sudėtinga, kadangi spragos vienoje veiklos srityje sukelia keblumų kitoje, todėl šiame straipsnyje kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teorines bei praktines problemas nagrinėsime kartu.

Analizuodami padėtį prieš įsigaliojus minėtiems baudžiamiesiems įstatymams galime paminėti kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo problemas, kurios nebuvo pašalintos ir priėmus naujus baudžiamuosius įstatymus:

1. Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (toliau – Operatyvinės veiklos įstatymas) teisės normų taikymo neaiškumų, kontrabandos gabenimo atvejus ir korumpuotų pareigūnų nusikalstamą veiką jungtiniuose pasienio kontrolės postuose išaiškinti gana keblu. STT pareigūnai, analizuodami šią problemą, 2002 m. STT veiklos ataskaitoje pažymėjo, kad šios problemos atsiradimo priežastis yra ta, jog Operatyvinės veiklos įstatymas nenumato galimybės užsienio valstybių pareigūnams dalyvauti bendruose tyrimuose, nors konvencijose ir kitose tarptautinėse sutartyse yra numatyta galimybė atlikti bendrus tyrimus ar taikyti specialius tyrimo metodus bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu [5].

Operatyvinės veiklos įstatymas reglamentuoja teisinius operatyvinės veiklos pagrindus, t. y. operatyvinės veiklos subjektų vykdomą viešą ir neviešą žvalgybinio pobūdžio veiklą siekiant išaiškinti ruošiamas, daromas ar padarytas nusikalstamas veikas. Tačiau duomenų, gautų atliekant operatyvinius veiksmus, panaudojimo baudžiamajame procese teisinius pagrindus reglamentuoja Baudžiamojo proceso kodekso teisės normos. Be to, tiek Operatyvinės veiklos įstatymo, tiek Baudžiamojo proceso kodekso teisės normos priimamos atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse (toliau – tarptautinės sutartys) numatytus reikalavimus. Todėl, manytume, kad mūsų pateikta problema reikia nagrinėti sistemškai vertinant Operatyvinės veiklos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso ir tarptautinių sutarčių teisės normas.

Atlikę Lietuvos įstatymų, tarptautinių sutarčių ir tarptautinių konvencijų teisės normų analizę, pastebėjome, kad Lietuvos Respublika ratifikavo ne mažai konvencijų, skirtų teisei savitarpio pagalbai baudžiamosiose bylose¹. Šios tarptautinės sutartys reglamentuoja tarptautinio bendradarbiavimo tarp įvairių užsienio valstybių teisėsaugos institucijų pareigūnų teisinius pagrindus, teisinių pagalbos prašymų baudžiamosiose bylose vykdymo pagrindus ir tvarką bei kitus tarptautinio bendradarbiavimo klausimus. Kai kuriose tarptautinėse sutartyse, kurias Lietuva planuoja ratifikuoti, numatyta galimybė bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu atlikti jungtinius tyrimus ir taikyti specialius tyrimo metodus (neviešus veiksmus) išaiškinant ir tiriant atskiras nusikalstamas veikas bei užsienio valstybių pareigūnams kitos valstybės teritorijoje atlikti proceso veiksmus². Atsižvelgiant į šių konvencijų reikalavimus Operatyvinės veiklos įstatymo 8 straipsnio 3 dalyje buvo įtvirtinta galimybė operatyvinės veiklos subjektams tarptautinių sutarčių numatytais atvejais bendradarbiauti su užsienio valstybės pareigūnais vykdant operatyvinę veiklą [7].

Pažymėtina, kad nors Operatyvinės veiklos įstatyme numatyta galimybė operatyvinės veiklos subjektams bendradarbiauti su užsienio valstybių pareigūnais vykdant operatyvinę veiklą, tačiau ji yra tik deklaratyvaus pobūdžio. Operatyvinės veiklos įstatyme nėra reglamentuota nei bendradarbiavimo su užsienio valstybės pareigūnais tvarka, nei bendradarbiavimo ribos. Kita vertus, tarptautinės sutartys dėl teisinės savitarpio pagalbos reglamentuoja teisinės pagalbos teikimo pagrindus ir tvarką baudžiamosiose bylose bei bendradarbiavimo klausimus vykdant bendrus specialius tyrimo metodus (neviešus veiksmus) atliekant ikiteisminį tyrimą. Tačiau, nei Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys nei kitos tarptautinės konvencijos nereglamentuoja teisinės pagalbos teikimo bei tarptautinio bendradarbiavimo vykdant operatyvinę veiklą klausimų.

Atsižvelgdami į anksčiau pateiktus argumentus, manome, kad tarptautinio bendradarbiavimo tarp įvairių užsienio valstybių teisėsaugos institucijų pareigūnų išaiškinant ir tiriant atskiras nusikalstamas veikas kaip ir kitus tarptautinio bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose klausimus, turi reglamentuoti Baudžiamojo proceso kodekso teisės normos. Todėl toliau aptarsime kai kuriuos Baudžiamojo proceso kodekse numatyto tarptautinio bendradarbiavimo atliekant jungtinius tyrimus ir taikant specialius tyrimo metodus (neviešus veiksmus) teisinius aspektus bei teises galimybes užsienio valstybių pareigūnams Lietuvos Respublikos teritorijoje atlikti nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo veiksmus.

Atsižvelgiant į tarptautinių konvencijų reikalavimus Baudžiamojo proceso kodekso 67 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta galimybė užsienio valstybių teismų, prokuratūros, ikiteisminio tyrimo įstaigų arba Tarptautinio baudžiamojo teismo ar kitų tarptautinių organizacijų pareigūnams Lietuvos Respublikos teritorijoje atlikti proceso veiksmus [8]. Analizuodami Baudžiamojo proceso kodekso teisės normas, pastebime, kad minėti užsienio valstybių ir tarptautinių organizacijų pareigūnai savarankiškai Lietuvos Respublikos teritorijoje negali atlikti jokių proceso veiksmų. Įstatymas įsakmiai nurodo, kad proceso

¹ Pagrindinės tarptautinės konvencijos, skirtos teisei savitarpio pagalbai baudžiamosiose bylose, yra: 1978 m. Europos konvencija dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose ir 1978 m. Europos konvencija dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose Papildomas protokolai (Valstybės žinios. 1995. Nr. 33–762; 1996. Nr. 100–2278); 1999 m. Europos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos (Valstybės žinios. 2002. Nr. 23–851; 23–853) bei kitos tarptautinės sutartys.

² Tokią galimybę numato 2001 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas (Valstybės žinios. 2003. Nr. 49–2156/2165) ir Europos konvencijos dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose Antrasis papildomas protokolai.

veiksmus minėti užsienio valstybių pareigūnai gali atlikti tik Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nustatyta tvarka ir dalyvaujant Lietuvos Respublikos pareigūnams. Be to, kodekse neįtvirtintos teisės normos, reglamentuojančios bendrų kelių valstybių pareigūnų tyrimo grupių sudarymą ir jų proceso veiksmų vykdymą išaiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas tiek Lietuvos Respublikos, tiek kitų užsienio valstybių teritorijoje. Tarptautinio bendradarbiavimo klausimo nagrinėjimą tai pat apsunkina tas faktas, kad šiuo metu nėra viena Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nenumato galimybės užsienio valstybių ar tarptautinių organizacijų pareigūnams atlikti proceso veiksmus Lietuvos Respublikos teritorijoje. Todėl, nei Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute, nei Europos konvencijos dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose Antrajame papildomame protokole numatytos tarptautinio bendradarbiavimo galimybės Lietuvos įstatymuose nėra galutinai reglamentuotos.

Todėl manome, kad rengiantis ratifikuoti minėtas tarptautines konvencijas reikia iš anksto Baudžiamojo proceso kodeksą papildyti atitinkamomis teisės normomis. Baudžiamojo proceso kodekso IV skyrių, kuris reglamentuoja tarptautinį bendradarbiavimą ir baudžiamojo persekiojimo perėmimą tarptautiniu lygiu, būtina papildyti teisės normomis, numatančiomis tarptautinį bendradarbiavimą atliekant bendrus ikiteisminius tyrimus ir bendrus pavienius viešus bei neviešus veiksmus Lietuvoje. Būtent remiantis šiomis normomis ir atsižvelgiant į konvencijų ir kitų tarptautinių sutarčių reikalavimus, turėtų būti numatyta galimybė užsienio valstybių pareigūnams dalyvauti atliekant bendrus veiksmus Lietuvoje. Įtvirtinus tokias nuostatas, atitinkamuose Baudžiamojo proceso kodekso skyriuose turėtų būti numatyta užsienio valstybių pareigūnų dalyvavimo Lietuvos baudžiamajame procese tvarka bei bendrų tyrimų su užsienio valstybės pareigūnais metu gautų duomenų panaudojimo teismo nagrinėjimo metu procedūra.

Kriminalistikos taktikoje ir metodikoje, nagrinėjant bendradarbiavimo tarp ikiteisminį tyrimą atliekančių asmenų ypatumus, turėtų būti nagrinėjami tarptautinio bendradarbiavimo atliekant bendrus tyrimo veiksmus taktiniai ypatumai ir parengtos bendrų tyrimo veiksmų panaudojimo kyšininkavimo ir kitų nusikalstamų veikų tyrimuose metodinės rekomendacijos.

2. Kita kilusi problema buvo susijusi su nusikalstamos veikos imitacijos modelio (toliau – NVIM) taikymu baudžiamajame procese išaiškinant ir tiriant kyšininkavimo atvejus bei duomenų, gautų taikant NVIM, nevienodu vertinimu Lietuvos teismuose.

Analizuojant šią problemą, visų pirma reikia pažymėti tai, kad NVIM panaudojimo teisinius pagrindus, prieš įsigaliojant naujiems baudžiamiesiems įstatymams, reglamentavo tik Operatyvinės veiklos įstatymas. Šio veiksmo, kaip ir operatyvinių veiksmų, panaudojimo taktinius ypatumus išaiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas nagrinėjo Lietuvos operatyvinės veiklos teorijos mokslininkai.

Vertindami Operatyvinės veiklos įstatymo teisės normas, reglamentavusias NVIM teisinius pagrindus ir jų kaitą, galime pastebėti, kad teisiniai NVIM taikymo išaiškinant ir tiriant nusikaltimus pagrindai ir jo panaudojimo ribos nebuvo pakankamai aiškios. Įstatyme nebuvo tiksliai suformuluotos nuostatos dėl NVIM panaudojimo baudžiamajame procese tiriant gautus pareiškimus dėl kyšininkavimo atvejų Baudžiamojo proceso kodekso numatyta tvarka. Įstatyme įtvirtintas teisinis pagrindas operatyviniams veiksams atlikti – pirminė patikrinta operatyvinė informacija [9], mūsų nuomone, daugiau buvo operatyvinį tyrimą atliekančio pareigūno ir šį veiksma sąskaituojančio prokuroro subjektyvus vertinimo kriterijus. Vėliau ši nuostata buvo pakeista ir pagrindas atlikti operatyvinius veiksmus įstatyme buvo nurodytas kaip informacija apie operatyvinės veiklos objektus [7]. Tačiau iš įstatyme įtvirtintų teisės normų turinio nebuvo aišku, ar įstatyme įtvirtinti teisiniai operatyvinio tyrimo pradėjimo pagrindai atitiko teisinius pagrindus taikyti NVIM siekiant patikrinti pareiškime pateiktą informaciją apie asmens atliekamą nusikalstamą veiką.

NVIM taikymo išaiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas probleminiai klausimai taip pat nebuvo galutinai išspręsti operatyvinės veiklos teorijoje, nors kitų mokslo šakų mokslininkai moksliniuose darbuose atkreipė dėmesį į NVIM taikymo išaiškinant ir tiriant atskiras nusikalstamas veikas problematiką¹.

Pažymėtina, kad kai kurie operatyvinės veikos teorijos mokslininkai moksliniuose straipsniuose bandė užpildyti operatyvinės veiklos teorijos spragas, apibrėždami NVIM sampratą ir atribodami šį veiksma nuo kitų operatyvinių veiksmų, tokių kaip slaptoji operacija², tačiau operatyvinės veiklos

¹ L. Pakštaitis viename iš straipsnių nagrinėjo NVIM taikymo, išaiškinant ir tiriant atskiras nusikalstamų veikų rūšis, problematiką. Plačiau žr.: L. Pakštaitis. Nusikalstama veika imituojančio elgesio modelio taikymas tiriant kyšininkavimo nusikaltimus // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2001. T. 23(15). P. 83–97.

² Plačiau žr.: K. Šimkus. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2003. T. 42(34). P. 57–67.

teorijoje liko neišnagrinėti šio veiksmo panaudojimo išaiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas taktiniai ypatumai ir nepateiktos metodinės rekomendacijos.

Atlikus kyšininkavimo baudžiamųjų bylų, kuriose ikiteisminis tyrimas pradėtas remiantis duomenimis, gautais atliekant NVIM analizę¹, pastebėta, kad Lietuvos teismai, nagrinėdami kyšininkavimo baudžiamąsias bylas, nevienodai vertino NVIM turinį, teisinius jo panaudojimo pagrindus ir jį taikant gautų duomenų teisėtumo ir leistinumo kyšininkavimo tyrimuose klausimus. Esant skirtingai teisminei praktikai ir nesant mokslškai pagrįstų metodinių rekomendacijų tyrėjams buvo sunku suprasti ne tik pačio NVIM turinį, bet ir šio veiksmo panaudojimo išaiškinant ir tiriant nusikalstamus ribas, praktines jo taikymo galimybes.

Iškilusi problema iš dalies buvo išspręsta, kai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. priėmė nutarimą, kuriame išaiškino NVIM turinį, jo panaudojimo teisinius pagrindus ir šio veiksmo taikymo ribas išaiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas [10]. Operatyvinės veiklos teorijoje šis klausimas liko iki galo neišspręstas.

Toliau panagrinėsime kai kuriuos probleminius kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teisinio reguliavimo aspektus, susijusius su naujai Baudžiamojo proceso kodekse atsiradusiomis kitomis procesinėmis prievartos priemonėmis ir aptarsime su tuo susijusias kriminalistikos taktikos ir metodikos vystymosi kryptis.

Analizuojant Baudžiamojo proceso kodekso naujoves reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad įstatymas įtvirtino naujas nusikalstamų veikų tyrimų galimybes, kurių panaudojimas kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo praktikoje sukelia naujų problemų:

1. Baudžiamojo proceso kodekse šalia kitų procesinių prievartos priemonių numatytos naujai baudžiamajame procese atsiradusios procesinės prievartos priemonės: telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymas (154 str.), savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai (158 str.), leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (159 str.), slaptas sekimas (160 str.) ir kitos [8]. Nors įstatymas jas įvardija kaip „kitas procesines prievartos priemones“, tačiau Lietuvos ir užsienio kriminalistai jas vadina neviešais ar specialiais veiksmais (metodais). Reikia sutikti su Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų nuomone, kad atliekant nusikalstamų veikų ikiteisminį tyrimą, be viešų veiksmų, leistini ir nevieši veiksmai, kurie pagal savo turinį ir fiksavimo formas atitinka kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus, atliekamus baudžiamajame procese [11; 12].

Nevieši veiksmai, kurie Lietuvos įstatymuose numatyti kaip kitos procesinės prievartos priemonės, jau seniai buvo nagrinėjami įvairių užsienio šalių mokslininkų ir plačiai taikomi įvairių nusikalstamų veikų, taip pat kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo praktikoje [13; 14; 15; 16]. Lietuvoje nevieši veiksmai, tokie kaip slapta telefoninių pokalbių kontrolė, slaptas sekimas, slaptas tyrimas (operatyvinis tyrimas ar slaptoji operacija), taip pat buvo plačiai taikomi kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo praktikoje. Šiuos neviešus veiksmus, teisės aktuose vadinamus operatyviais veiksmais, reglamentuoja Operatyvinės veiklos įstatymo normos, o jų atlikimo taktinius ypatumus nagrinėja operatyvinės veiklos teorija.

Analizuojant anksčiau pateiktą informaciją lyg ir būtų galima daryti prielaidą, kad operatyvinės veiklos teorijoje parengtos operatyvinių veiksmų taikymo rekomendacijos galėtų būti taikomos ir atliekant neviešus veiksmus baudžiamajame procese specialiai jų jame nereglamentuojant. Tokia prielaida, autoriaus nuomone, būtų klaidinga, kadangi operatyvinės veiklos metodai ir operatyviai veiksmai, kaip ir pati operatyvinė veikla, turi tam tikrų tik jiems būdingų ypatumų: ji yra žvalgybinio pobūdžio veikla; ją vykdo operatyvinės veiklos subjektai; ji atliekama esant informacijai apie operatyvinės veiklos objektus; ji atliekama naudojant konspiraciją, priedangos dokumentus ir operatyvinės veiklos priemones. Atsižvelgdamas į tai, autorius mano, kad operatyvinės veiklos teorijoje parengtos ir pateiktos rekomendacijos dėl operatyvinių veiksmų atlikimo negali būti tiesiogiai taikomos atliekant kitas procesines prievartos priemones (slaptą sekimą, telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę bei įrašų darymą, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus ir kitas priemones) baudžiamajame procese. Autoriaus nuomone, procesinių prievartos priemonių, nagrinėjamų neviešų veiksmų atlikimo taktiką ir jos ypatumus tiriant atskiras nusikalstamų veikų rūšis turi nagrinėti: 1) Lietuvos kriminalistai atitinkamose kriminalistikos mokslo dalyse rengdami

¹ Rengiant straipsnį buvo išnagrinėtos Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo baudžiamosios bylos: Nr. 1¹⁴–555, 1997, Nr. 1¹³–1147, 1999, Nr. 1¹³–835, 1999, Nr. 1²³–168, 2000, Vilniaus miesto trečiojo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1/5–687, 1998 ir Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos: Nr. 1–88, 1996, Nr. 1¹–331, 1999, Nr. 1–321, 1999, Nr. 1–63, 1999, Nr. 1–44, 2000.

neviešų veiksmų taikymo rekomendacijas; 2) Baudžiamojo proceso mokslininkai rengdami įstatymo pataisas, kaip tai padaryta kai kuriose užsienio šalyse [17, p. 66–70].

Kaip matome, priėmus naujus baudžiamuosius įstatymus daug neišspręstų klausimų atsirado baudžiamojo proceso teorijoje, kur nebuvo paliesti minėtų neviešų veiksmų taikymo baudžiamajame procese ypatumai. Jų atsirado ir kriminalistikoje, kadangi Lietuvos kriminalistai kriminalistikos taktikoje nenagrinėjo neviešų veiksmų atlikimo taktinių ypatumų, o kriminalistikos metodikoje – nepateikė rekomendacijų dėl neviešų veiksmų atlikimo ypatumų kyšininkavimų tyrimuose¹.

Nepašalintos baudžiamojo proceso teorijos ir kriminalistikos spragos pastebimai atsispindėjo ir kyšininkavimo išaiškinimo bei tyrimo praktikoje. Kaip pavyzdį galima paminėti NVIM taikymo problematiką išaiškinant ir tiriant kyšininkavimą. Siekdamas išaiškinti kyšininkavimo atvejus, asmuo, kuriam leidžiama atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, turėtų naudoti asmeninį turtą. Kitaip tokie veiksmai, atsižvelgiant į anksčiau minėtą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. nutarimą, pagal kurį įtariamojo daroma nusikalstama veika turi tęstis be slaptųjų dalyvių (pareigūnų) pastangų, gali būti vertinami kaip nusikalstamą veiką provokuojantys veiksmai [10]. STT pareigūnai, nagrinėdami šį probleminį klausimą, STT veiklos ataskaitoje nurodė, kad dažnai asmenys, kuriems siūloma padaryti korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką, neturi reikalaujamo turto ar negali suteikti kitokios turtinės naudos [5]. Tokių lėšų nenumato ir Baudžiamojo proceso kodeksas.

Tokia padėtis, autoriaus nuomone, tyrėjams sukelia neaiškumų dėl NVIM panaudojimo išaiškinant ir tiriant kyšininkavimo atvejus. Lėšų panaudojimas ikiteisminio tyrimo metu atliekant neviešus veiksmus, kaip ir taikant NVIM, mūsų nuomone, turi būti detalai reglamentuotas teisės aktais. Teisės normose turi būti nurodyta lėšų panaudojimo atliekant NVIM ir kitus neviešus veiksmus tvarka bei jų įforminimo procedūra.

2. Analizuodami Baudžiamojo proceso kodekso teisės normas, numatančias kitas procesines prievartos priemones, nagrinėjamus neviešus veiksmus ir Operatyvinės veiklos įstatymo teisės normas, reglamentuojančias techninių priemonių panaudojimo specialią tvarką, pastebėjome, kad vienos ir kitos teisės normos reglamentuoja tuos pačius veiksmus². Paradoksalu, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kuris pagal naują ikiteisminio nusikalstamų veikų tyrimo koncepciją, turi teisę atlikti tiek operatyvinius, tiek ikiteisminio tyrimo veiksmus, gali pats pasirinkti neviešų veiksmų atlikimą reglamentuojančias teisės normas³. Jis gali šiuos veiksmus atlikti pagal Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintus reikalavimus arba pradėjęs ikiteisminį tyrimą pagal baudžiamąjį procesą reglamentuojančias teisės normas. Taigi galime daryti prielaidą, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, panaudojęs technines priemones specialia tvarka ir surinkęs duomenis ikiteisminiam tyrimui pradėti, gali jas ir toliau naudoti arba Baudžiamojo proceso kodekso numatytais pagrindais ir tvarka taikyti kitas procesines prievartos priemones, nagrinėjamus neviešus veiksmus. Išanalizavę įstatymus, galima įžvelgti ir kitą atvejį, kai taktiniais sumetimais ikiteisminio tyrimo metu kartu bus naudojamos techninės priemonės specialia tvarka ir kitos procesinės prievartos priemonės. Šiuo atveju reikia sutikti su Lietuvos kriminalistais, kurie greta ikiteisminio tyrimo proceso įžvelgia besiformuojančią neviešą (operatyvinę) ikiteisminio tyrimo formą [11, p. 13]. Esant tokiai padėčiai, kyla probleminių klausimų: kaip ir kokia apimtimi techninių priemonių panaudojimą specialia tvarka kontroliuos ikiteisminiam tyrimui vadovaujantis prokuroras?; kaip bus užtikrinta įstatymuose įtvirtinta įtariamojo teisė būti informuotam apie jo atžvilgiu ikiteisminio tyrimo metu atliekamus neviešus veiksmus?; kaip tokią praktiką įvertins Europos Žmogaus Teisių Teismas nagrinėdamas eilinį Lietuvos piliečio pateiktą skundą dėl jo asmeninių teisių ir laisvių pažeidimo?

---

¹ Apie Baudžiamojo proceso kodekse numatytas kitas procesines prievartos priemones straipsnyje „Naujas Baudžiamojo proceso kodeksas – nauji kriminalistikos taktikos uždaviniai“ užsimena Lietuvos kriminalistas R. Burda, tačiau straipsnyje kitų procesinių prievartos priemonių atlikimo taktinių ypatumų autorius nenagrinėja. Plačiau žr.: R. Burda. Naujas Baudžiamojo proceso kodeksas – nauji kriminalistikos taktikos uždaviniai // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2003. T 43(35).

² K. Šimkus straipsnyje „Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje“ pateikė argumentus, kad Baudžiamojo proceso kodekse numatyti nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai savo turiniu iš esmės skiriasi nuo Operatyvinės veiklos įstatyme pateikto nusikalstamos veikos imitacijos modelio. Su šiais argumentais sutinkame, bet reikia pabrėžti, kad pareigūnai, atlikdami tiek vienus, tiek kitus veiksmus, turi bendrą tikslą – surinkti duomenis apie asmens ar grupės asmenų galimai vykdomą neteisėtą veiklą ir patraukti asmenį (asmenų grupę) baudžiamojon atsakomybėn, todėl, mes manome, kad šie veiksmai pagal jiems iškeltus tikslus yra tapatūs.

³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-06-26 įsakymu Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159 ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“ yra atribojami šių nusikalstamų veikų tyrimo metodų taikymo teisiniai pagrindai. Tačiau šio įsakymo 1 straipsnyje įtvirtintos nuostatos, nurodančios, kad: „priėmus sprendimą pradėti nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą, tos veikos tyrimo veiksmai pagal Operatyvinės veiklos įstatymą neatliekami, išskyrus sankcionuotus iki ikiteisminio tyrimo pradžios operatyvinius veiksmus, kurie gali būti vykdomi iki sankcijos termino pabaigos“, mums kelia abejonių, ar neviešų tyrimo metodų taikymo teisiniai pagrindai yra pakankamai atriboti.

Apibendrinami galime pasakyti, kad įstatymai įtvirtina dviprasmybę, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai gali pažeisti konstitucines kiekvieno asmens teises ir laisves. Todėl norint išvengti tokių pažeidimų būtina nustatyti aiškias operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo ribas. Šiam tikslui, mūsų nuomone, teisės aktais reikėtų sureguliuoti operatyvinių veikslių ir procesinių prievartos priemonių, nagrinėjamų neviešų veikslių santykį ir numatyti operatyvinės veiklos priemonių ir metodų taikymo baudžiamajame procese ribas.

Vertindami mokslininkų indėlį į kyšininkavimo tyrimo praktiką galime pasakyti, kad kriminalistų, rengusių atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo rekomendacijas, neaiškios kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo metodinės rekomendacijos bei kyšininkavimo tyrimo metodika. Kriminalistikoje taip pat liko neanalizuota kriminalistinė kyšininkavimo charakteristika ir joje atsispindintys ir kyšininkavimo išaiškinimo bei tyrimo praktikai labai svarbūs moksliskai apibendrinti empiriniai duomenys apie kyšininkavimo būdą, potencialų kyšininką, papirkėją ir nukentėjusįjį bei šio nusikaltimo situaciją. Todėl, siekiant pagerinti kyšininkavimo išaiškinimą ir tyrimų praktiką bei išvengti galimų teisės normų aiškinimo ir taikymo neaiškumų, būtina užpildyti kriminalistikos spragas.

Išvados ir siūlymai

1. Kyšininkavimas kaip pagrindinė korupcijos pasireiškimo forma yra viena iš labiausiai paplitusių korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų daugelyje tiek besivystančių, tiek ekonomiškai stiprių Europos valstybių. Iškeltų baudžiamųjų bylų skaičiai ir sociologinių tyrimų rezultatai rodo, kad kyšininkavimas yra paplitusi korupcinio pobūdžio nusikalstama veika Lietuvoje, nes kas ketvirta išaiškinta nusikalstama veika, susijusi su valstybės tarnyba, yra kyšininkavimo atvejis.

2. Kyšininkavimas laikomas viena iš latentiškesnių nusikalstamų veikų, todėl norint pagerinti šių nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo praktiką, tiek mokslininkai, tiek praktikai turėtų skirti daugiau dėmesio teorinėms ir praktinėms kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo problemoms ir pateikti racionalius nagrinėjamų problemų sprendimų būdus.

Vienas iš galimų kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo praktinių problemų sprendimo būdų – probleminių kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo teisinio reguliavimo klausimų nagrinėjimas, o būtent Lietuvos įstatymų teisės normų, trukdančių veiksmingiau išaiškinti ir ištirti kyšininkavimo atvejus, pakeitimas.

3. Apibendrinami šiame straipsnyje paliestus tarptautinio bendradarbiavimo klausimus kyšininkavimo išaiškinimo ir tyrimo srityje bei atsižvelgdami į tarptautinių konvencijų reikalavimus, siūlytume Baudžiamojo proceso kodekso 67 straipsnio 4 dalį pakeisti taip:

„4. Užsienio valstybių teismų, prokuratūros, ikiteisminio tyrimo įstaigų arba Tarptautinio baudžiamojo teismo ar kitų tarptautinių organizacijų pareigūnams Lietuvos Respublikos teritorijoje leidžiama atlikti proceso veiksmus tik Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse numatytais atvejais ir tvarka. Užsienio valstybių teismų, prokuratūros, ikiteisminio tyrimo įstaigų arba Tarptautinio baudžiamojo teismo ar kitų tarptautinių organizacijų pareigūnai proceso veiksmus Lietuvos Respublikos teritorijoje gali atlikti savarankiškai ar Lietuvos Respublikos pareigūnų prašymu“.

Siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytas įtariamąjį teises būti informuotam apie jo atžvilgiu ikiteisminio tyrimo metu atliekamus neviešus veiksmus ir prokurorinę ikiteisminio tyrimo metu atliekamų neviešų veikslių priežiūrą siūlytume pakeisti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. birželio 26 d. įsakymo Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159 ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“ 1 straipsnį taip:

„Priėmus sprendimą pradėti nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą, tos veikos tyrimo veiksmai pagal Operatyvinės veiklos įstatymą neatliekami“.

LITERATŪRA

1. **Acts** of the International Conference „Responding to the Challenges of Corruption 19–20 November 1999“. – Milan, Italy, 1999.
2. **Material** of the 5th European Conference of Services specialised in the fight against Corruption. – Istanbul, Turkey, 15-17 November 2000.
3. <http://www.transparency.lt>.

4. **Ataskaita** apie nusikaltimus, padarytus Lietuvos Respublikoje // Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Užregistruoti ir išaiškinti nusikaltimai // Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla. – Vilnius, 1997–2002.
5. <http://www.stt.lt>.
6. **Kuconis P.** Nusikaltimų tyrimo metodinių rekomendacijų rengimo problemos // Teisės problemos. 1994. Nr. 2.
7. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 65–2633.
8. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37–1341.
9. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 50–1190.
10. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 2 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198–1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 39–1105.
11. **Burda R.** Naujas Baudžiamojo proceso kodeksas – nauji kriminalistikos taktikos uždaviniai // Jurisprudencija. LTU mokslo darbai. 2003. T. 43(35).
12. **Kavaleris A.** Integration of investigation and intelligence activities – towards effectiveness of investigation // Jurisprudencija. LTU mokslo darbai. 2003, T. 43(35).
13. **Charles R.** Swanson, Neil R. Chamelin, Leonardo Territo Criminal investigation. Sixth edition. – USA, New York, 1996.
14. **Vahlenkamp W.** Krauss J. Korruption– hinnehmen oder handeln? – Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1995.
15. **Kube E.** Kriminalistik Handbuch fur Praxis und Wissenschaft Band 1 – Stuttgart, 1992.
16. **Kavaleris A.** Crime Investigation. – Riga, 2003.
17. **Kavaleris A.** Об одном аспекте интеграции криминалистической и оперативно-розыскной деятельности // Материалы Международной научной конференции. – Москва, 2002.

Some Problematic Issues of the Legal Regulation of Bribery Detection and Investigation

*Doctoral Candidate Ernestas Lipnickas
Mykolas Romeris University*

***Keywords:** international cooperation, covert activities, problematical issues of usage covert activities in the detection and investigation of bribery, methodical recommendations of criminalistics.*

SUMMARY

Scientists in Lithuania and other countries have emphasized during various conferences and in the scientific reports that bribery is the most common kind of corruption-related crimes in Europe and it is very difficult to detect. The statistics on criminal cases and the analysis of findings of sociological surveys presented in the article show that bribery is a wide-spread corruption-related criminal act in Lithuania, especially bearing in mind its latent nature, because every fourth disclosed criminal act against civil service represents a case of bribery.

Taking into account the acuteness of the problem of bribery and other corruption-related criminal acts in Lithuania, the article deals with the problematic issues of legal regulation of detection and investigation of bribery, going from retrospective to a situation, as well as it covers some practical aspects of the legal acts application in this sphere.

Having reviewed the procedure of the detection and investigation of bribery, the article analysis practical problematic issues of using the mode of conduct simulating a criminal act and other detection and investigation methods in the detection of bribery. The article also analysis legal regulation aspects of international co-operation in the detection of bribery cases at international level.

The article emphasizes the influence of legal norms of new criminal laws – the Criminal Code of the Republic of Lithuania and the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania – on the procedure of the detection and investigation of bribery as well as on criminology. Besides, the article covers new possibilities of detection and investigation of bribery provided for in the laws as well as related potential practical problems.

Summarizing the problematic issues of the legal regulation of bribery detection and investigation, the proposals are presented about the possibilities to improve the bribery detection and investigation procedure on the level of laws, criminal proceedings and criminology.